

ρεθῆ τὸ τρίτον, ἡ σύνθεσις, καὶ ἔξομεν τὴν ζητηθεῖσαν λύσιν. Λοιπὸν ἡ σύνθεσις αὕτη προέρχεται ἀπὸ τῆς διορθώσεως τῆς θέσεως διὰ τῆς ἀντιθέσεως, πρέπει ἄρα διὰ τελευταίας ἐρεύνης τῶν χαρακτήρων τῶν νὰ ἐξωρθῆ πᾶν ὅ,τι αὐτὶ ἐγκλείουσι πολέμιον εἰς τὴν κοινωνικότητα· τὰ δὲ δύο ἕτερα θέλουσιν ἀποτελέσει τὸν ἀληθῆ τύπον τῆς κοινωνίας¹.

Τίς εἶνε ὁ τύπος οὗτος, ἡ νέα αὕτη σύνθεσις, πρὸς ἣν τείνει ἡ ἀνθρωπότης, καὶ ἣν θὰ καταλάβῃ ἡμέραν τινὰ διὰ τοῦ συλλογισμοῦ τοῦ Προυδῶνος, ὅταν τελῶς καταστραφῶσιν αἱ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἤδη τοῦ κόσμου καταρρέουσαι ἰδιοκτησίαι καὶ βασιλείαι, πᾶσα ἐν γένει ἡ τέως ἐπικρατούσα ἠθικὴ τάξις; Ὅσην ἐντύπωσιν, ὅσην ἔκπληξιν, ὅσην ἀγανάκτησιν καὶ ἄν ἐξεγείρῃ, φιλόσοφοι αὐτὸς, ἔχων πίστιν εἰς τὴν ἀποστολὴν του, δὲν διστάζει νὰ τὸ εἴπῃ· εἶνε ἡ Ἄναρχια! αἰ Ἐλλειψίς κυρίου, κυριάρχου, τοιοῦτος ὁ τύπος τῆς κυβερνήσεως, πρὸς ὃν καθ' ἑκάστην προσεγγίζομεν, ἡ δὲ ἐρριζωμένη ἐξίς τοῦ ἐκλαμβάνειν τὸν ἀνθρώπον ὡς κανόνα καὶ τὴν βούλησιν ὡς νόμον, παρίστησιν ἡμῖν αὐτὴν ὡς τὸ σύνολον τῆς ἀταξίας καὶ τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ χάους· Πᾶσα νομοθετικὴ καὶ πολιτικὴ ὕλη εἶνε ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης, οὐχὶ δὲ ἀτομικῆς γνώμης· ἡ νομοθετικὴ ἐξουσίαι ἀνήκει εἰς τὸν λόγον μόνον, μεθοδικῶς ἀνεγνωρισμένον καὶ ἀποδεικνυμένον· ἡ δὲ κυβερνητικὴ ἐπιστήμη ἀνήκει αὐτοδικαίως εἰς τι τῶν τμημάτων τῆς Ἀκαδημείας τῶν ἐπιστημῶν, ἧς ὁ ἰσόβιος γραμματεὺς καθίσταται ἀναγκαστικῶς πρωθυπουργός, καὶ ἐπειδὴ ἕκαστος πολίτης δύναται ν' ἀπευθύνῃ ὑπόμνημά τι εἰς τὴν ἀκαδημειαν, εἶνε ἐπίσης καὶ νομοθέτης· Ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἀρχὴν τῆς ἀναρχίας ἡ ἐλευθερία εἶνε οὐσιωδῶς ὀργανωτικὴ· πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἰσότητος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, πρέπει ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία, τὰ κέντρα τῆς ἐκπαιδεύσεως, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς διαμετακομίσεως νὰ διανεμηθῶσι κατὰ τοὺς γεωγραφικοὺς καὶ τοὺς κλιματολογικοὺς ὄρους ἐκάστου τόπου, τὸν χαρακτήρα καὶ τὰ φυσικὰ προσόντα τῶν κατοίκων ὑπὸ τοσοῦτον δικαίαις, τοσοῦτον σοφῶς, τοσοῦτον καλῶς συγκεκερασμέναις ἀνχλογίαις, ὥστε οὐδεὶς τόπος παρουσιάζει ποτὲ οὔτε ὑπερβολὴν, οὔτε ἔλλειψιν πληθυσμοῦ, καταναλώσεως καὶ παραγωγῆς. Ἐνταῦθα ἄρχεται ἡ ἐπιστήμη τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἡ ἀληθῆς πολιτικὴ οἰκονομία· Ἐν τῷ ἀναρχικῷ αὐτοῦ πυρετῷ ὁ σκαπανεὺς τοῦ καθεστῶτος βλέπει ἀπανταχοῦ τὴν καταστροφὴν, τὴν ἀρνήσιν, τὸ μηδὲν ὡς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς ἱστορίας· ἀγγελος τῆς ἐρημώσεως, ζητῶν τὴν προτοτυπίαν, ἔστω καὶ ἂν αὕτη ἤκιστα διαφέρει τῆς ἀτοπίας καὶ τοῦ παραλογισμοῦ, προκηρύττων τὸ τέλος πάσης ἠθικῆς ἀρχῆς καὶ πάτης ἐπιστημονικῆς θεωρίας, τέως ἰσχυρούσης, ἀρνούμενος τὴν θρησκείαν, ἧτις εἶνε ἐν τῷ ἐκπνέειν, τὴν μεταφυσικὴν, τὴν πολιτικὴν οἰκονο-

¹ De la Propriété .

μίαν, τὴν ἱστορίαν, καλεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν κηδεῖαν τῶν ἀποζώντων τούτων νεκρῶν τῆς ἱστορίας, καὶ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῆς νέας τάξεως. Ὁ θεὸς εἶνε τὸ κακόν, ὁ πονηρὸς Ἐφιάλτης, ὁ βαρύνων ἐπὶ τοῦ στήθους τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ὅστις ἐκπνέει ἤδη ὑπὸ τὴν φοβερὰν μάστιγα τῶν συλλογισμῶν τοῦ Προυδῶνος. Οἱ κερκυνοὶ τῆς ἐκκλησίας ἐσβέσθησαν, τὰ σοφίσματα τῶν ρητόρων ἐξησθένησαν, ἡ δὲ ἰσχύς τῆς πολιτείας δὲν θὰ τολμήτῃ ν' ἀντιμετρηθῇ μετὰ τῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἤδη ἐν τῷ οἴστρω τῆς νίκης, ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ ἡμέρᾳ τῆς καταστροφῆς, σρεφόμενος πρὸς τὸ ὑπερτατον ὄν, ἐπιφωνεῖ: αἴδου ἤδη ἐκθρονισμένον καὶ συντετριμμένον. Ἦτο τὸ ὄνομά σου ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸ τελευτᾶν ρῆμα τοῦ σοφοῦ, ἡ ἐπικύρωσις τοῦ δικαιοῦ, ἡ ἰσχύς τοῦ ἡγεμόνος, ἡ ἐλπίς τοῦ πένητος, τὸ καταφύγιον τοῦ μετανοοῦντος ἐνόχου· ἀλλ' ἤδη τὸ ἀδικοῦντον τοῦτο ὄνομα, ἀφειμένον ἐν τῷ μέλλοντι εἰς τὴν περιφρόνησιν καὶ τὸ ἀνάθεμα, θὰ συριχθῇ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Διότι θεὸς εἶνε μωρία καὶ ἀνανδρία· θεὸς εἶνε ὑποκρισίας καὶ ψεῦδος· θεὸς εἶνε τυρκνία καὶ ἀθλιότης· θεὸς εἶνε τὸ κακόν¹.

Ὁ Προυδῶν ἐπραγματεύθη πάντα τὰ ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα τοῦ καιροῦ του, διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς ρῆξιν μετὰ πάσης ἀρχῆς καὶ πάσης ιδέας, ἥτις ἀντιστρατεύεται πρὸς τὸ κυρίαρχον δόγμα του, τὴν ἀρνησιν, τὴν καταστροφήν. Ζητεῖ τὴν ὀργάνωσιν, καὶ σπεῖρει τὴν ἀταξίαν· ἐπικαλεῖται τὴν ἐλευθερίαν, διὰ νὰ καθιερώτῃ τὴν ἀναρχίαν. αἴ Ἡ ἐλευθερία, ἐπιφωνεῖ, ὅπως καὶ ὁ λόγος, ὑρίσταται καὶ ἀποκαλύπτεται μόνον δι' ἀκαταπαύστου καταστροφῆς τῶν ἰδίων ἔργων· ἀλλὰ καταστρέφεται, πρὸ ἑαυτῆς γονυπετοῦσα. Ἐντεῦθεν ἡ εἰρωνεία ὃ πῆρξεν ἀεὶποτε ἡ σφραγὶς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τὸ ἀκατάτχeton ὄργανον τῆς προόδου.²

Ὁ κοινωνισμὸς ἤρξαστο ἀπὸ τῆς κατασκευῆς νέου κόσμου· ἀλλὰ διεληθὼν διὰ μυρίων φάσεων καὶ ἐξελίξεων, ὑποστάς ἀπείρους μεταβολάς, δημιουργήσας καὶ κατατρέψας ἀλλεπκλήλως ἀναρίθμους κόσμους ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἐνόησεν ἐπὶ τέλους, ὅτι καὶ ἡ ἐργασία αὐτοῦ ὑπῆρξεν εἰρωνεία, μέγα μηδέν. Αὕτη εἶνε ἡ τελευταία φάσις αὐτοῦ—ἡ εἰρωνεία, ἡ ἀρνησις, ἡ ἀναρχία!

Ἐνῶ ἡ Γαλλία ἐγοητεύετο ὑπὸ τῶν σειρήνων τούτων, τρυφῶσα νέκταρ καὶ δηλητήριον ἐν ταῖς ὀπτασίαις νέου κόσμου, παράλληλον φαινόμενον ἤρξαστο παριστάμενον ἐκείθεν τοῦ Ρήνου. Ἐν τῇ πατρίδι τοῦ τιμαριωτισμοῦ ἡ γαλλικὴ ἐπικνύσασις εἶχε ρίψει τὸν σπόρον βαθείας κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζυμώσεως, ἀλλὰ καὶ συγγενοῦς ἐργασίας. Οὐδέποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ παρετηρήθη τοσαύτη ἀλληλουχία ιδεῶν, τοσαύτη πνεύματος ἀλληλεγγύη, ὅσον ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα. Μεθ' ὅλα τὰ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἐθνικὰ μίσση, τὴν ἀνομοιοτήτητα τοῦ χαρακτήρος, συνεδῶδιζον ἀπὸ τινος χρόνου ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα

¹ Création de l'ordre dans l' Humanité.

καὶ τὰς αὐτὰς τάσεις. Ἀφ' οὗ χρόνου ἡ κυρία Στάελ ἀπεκάλυψεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ γερμανικὸν πνεῦμα, ἡ ποίησις καὶ ἡ φιλοσοφία τῶν πέρα τοῦ Ρήνου πολεμίων μετὰ ζήλου καὶ συμπαιθείας ἐμελετῶντο καὶ ἐπέδρων ἐπὶ τῶν ἐν Γαλλίᾳ πνευμάτων. Ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν Γερμανίαν καθίστατο ἡ Γαλλία ἐπίζηλος ἀντίπαλος, ἐν πολλοῖς δίδουσα τὸν τόνον ἐν τῇ κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ ἀναπτύξει. Ἀλλ' ἰδίως ἡ πρὸς τὴν Γαλλίαν ἀφοσίωσις τῆς νεωτέρας, τῆς ἐπαναστατικῆς γενεᾶς ἐν Γερμανίᾳ ἐξεδηλοῦτο μετὰ τὴν πολιτικὴν μεταβολὴν τοῦ Ἰουλίου. Ἰπὸ τὸ κράτος τῶν νέων ἰδεῶν, αἵτινες εὗρισκον τότε ἀποδοχὴν καὶ ἐλευθέραν κυκλοφορίαν ἐν τῇ γαλλικῇ πρωτεύουσῃ, οἱ Παρίσιοι ἀνεκηρύσσοντο ὑπὸ τῶν ἐνθουσιασῶν τῆς ἐπαναστάσεως ὡς ἡ Ἱερουσαλὴμ τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ πόλις ἐκείνη, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ὁποίας συνάπτεται ἡ εὐρωπαϊκὴ ἱστορία.¹ Ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν νέων ἰδεῶν ἐνθουσιῶν Γερμανὸς ζητεῖ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ μέλλοντος ἀπὸ τῆς γαλλικῆς κοινωνίας, διὰ νὰ καταβάλη τὸ κῦρος τοῦ ἐν Γερμανίᾳ κρατοῦντος ἔτι τιμαριωτικοῦ συστήματος.

Οὕτως αἱ ἐν Γαλλίᾳ ἰδέαι εὗρισκον καὶ ἐν Γερμανίᾳ πρόσφορον ἔδαφος, υἱοθετούμεναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ὑπὸ τῆς ἐπικρατούτης φιλοσοφίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐγγέλου, βραθεῖς ἐπήρχετο σύγχυσις καὶ διαιδραξίς ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ τῆς Γερμανίας· εἰς οὐδένα εἶχεν οὗτος κατορθώσει ν' ἀποκαλύψῃ πλήρως, τέλειον τῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ τὸ μυστήριον· θνήσκων παρεπονεῖτο, ὅτι οὐδεὶς τῶν πολυαριθμῶν προσηλύτων του εἶχε δυνηθῆ νὰ τὸν κατανοήσῃ, ὅτι εἰς μόνον κατενόησεν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ οὗτος τὸν παρενόησεν· ἐντεῦθεν ἡ ἄμεσος τῆς σχολῆς διάσπασις καὶ αἱ ποικίλαι αὐτῆς ὑποδιακρίσεις μέχρι τῶν ἀποτομωμάτων ἀντιθέσεων εἰς δεξιὰν καὶ ἀριστερὰν πτέρυγα καὶ εἰς κέντρον, κατὰ τὰ ἐν τοῖς κοινοβουλίοις κρατοῦντα. Ἀλλ' ἐνῶ τὸ κέντρον καὶ ἡ δεξιὰ πτέρυξ στενωῶς ἔχονται τῆς διδασκαλίας τοῦ αἰρεσιάρχου, ἡ ἀριστερὰ, τραπεῖσα πρὸς τὰ πρῶτα, προβαίνει εἰς τὰ ἄκρα συμπεράσματα τῆς σκέψεως, τείνουσα διὰ τῆς διαλεκτικῆς μόνον καὶ τῆς μεθόδου τοῦ διδασκάλου νὰ δημιουργήσῃ τὸν νέον κόσμον, ὃν κατέλιπεν ἔλλιπῆ τὸ πολυθρύλλητον σύστημα. Ὁ Ἐγγελοσ εἶχε προκηρύξει τὴν συμφιλίωσιν τῆς πίστεως καὶ τῆς γνώσεως, ἀλλ' οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ, ἀμφισβητήσαντες τὴν ἀρχὴν ταύτην, προέβησαν εἰς τὰ τελευταῖα ὅρια τῆς ἀρνήσεως, ὑποτάξαντες τὴν πίστιν εἰς τὸ προσωπικὸν κριτήριον. Οὕτως ἡ κριτικὴ τοῦ Δαυὶδ Στράου κατὰ πρῶτον ἠρνήθη τὴν θεότητα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ παρέστησε τὸν Ἰησοῦν ὡς ἰδεώδη τύπον, ἐν τῇ καθολικῇ τῆς ἀνθρω-

¹ Arnold Ruge, Gesammelte Schriften τόμ. 6. Συγχρόνως ἔγραψεν ὁ συνεργάτης αὐτοῦ ἐν τοῖς «γερμανικοῖς χρονικοῖς» Κάρολος Μάρξ: «Ἡ χειραφεσία τῆς Γερμανίας ἔσται ἡ συμπάσις τῆς ἀνθρωπότητος· ἀλλ' ὅταν τὰ πάντα ἐν αὐτῇ παρασκευασθῶσιν, ἡ ἐπανάστασις θὰ ἐκτραγῆ ὑπὸ τὸ ῥῆμα τοῦ γαλατικοῦ ἀλεκτροῦτος».

πότητος ιστορία αποτετυπωμένον ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἀλλὰ τολμηρότερος, ὁ Λουδοβίκος Feuerbach, ἐν τῷ « Πνεύματι τοῦ Χριστιανισμοῦ », ἐκήρυξε τὴν θρησκείαν προὐκὴν τῆς πλεονεξίας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ἀποξενοῦσαν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς κόσμου καὶ τῆς λογικῆς αὐτοῦ ἐρεῦνης, ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς παιδείσεως, θυσιάζουσαν τὴν ἀγάπην εἰς τὴν πίστιν, τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν θεότητα, ἀπορροφῶσαν τὰς καλλίστας τῆς ἠθικῆς δυνάμεις, καὶ ὡς τὴν πηγὴν τῆς δεισιδαιμονίας, τοῦ φανατισμοῦ, τῆς θρησκευτικῆς καταδωξέως· εἶτα βαίνων πρὸς τολμηρότερα συμπεράσματα, ἐκήρυξε τὸν ἄνθρωπον οὐχὶ πνευματικόν, ἀλλὰ σωματικόν ὄν, τὸ μέτρον πάντων τῶν πραγμάτων, καὶ τὴν τροφήν ὡς τὸν πρῶτιστον τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ παράγοντα. Ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἔχνη, ἀλλὰ ριζοσπαστικώτεροι ἔτι, ὁ Βρῦνος Μπάουερ καὶ ὁ Μάξ Στίρνερ, ἰδίως ὁ τελευταῖος, ἐν συγγράμματι, ἀξίῳ νὰ παραβληθῆ πρὸς τὰ τολμηρότατα τοῦ Προυδῶνος παραδοξολογήματα, ἀρνεῖται πᾶσαν ἀρχὴν θρησκείας, ἰδιοκτησίας, κοινωνίας. Οὐδὲν ὑφίσταται ἔξω τοῦ ὑποκειμένου, αὐτοβούλως καὶ κατ' ἀρέσκειαν δημιουργοῦντος τὸν κόσμον αὐτοῦ. Οἱ ἄθεοι τῆς ἐποχῆς κηρύσσονται ὀρθόδοξοι, εὐσεβεῖς· εἰς μόνον ζῆ ἐν τῷ φεβερῷ κύκλῳ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ σοφιστοῦ — ὁ ἄνθρωπος· ἔξω δ' αὐτοῦ ἡ σύγχυσις, τὸ χάος. Πᾶν ὑπέρτερον τοῦ ἀτόμου ὄν, εἴτε θεὸς, εἴτε ἄνθρωπος, ἐξασθενίζει τὸ αἶσθημα τῆς ἀτομικότητος, ἐκθαμβοῦν αὐτὸ πρὸ τοῦ ἡλίου τῆς συνειδήσεως ταύτης.¹

Πρῶτος ἐν Γερμανίᾳ ἀναπτύξας τὸ κοινωνιστικὸν πρόβλημα εἶνε ὁ ῥάπτης Weitling· ὁπαδὸς τοῦ Ρουσσώ καὶ τῶν κοινωνιστικῶν αὐτοῦ προσηλύτων, ἐπικαλεῖται τὴν ἀπόλυτον ἰσότητα, ἣτις δὲν δύναται ν' ἀποκατασταθῆ, ἢ διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς συγχρόνου ὀργανώσεως τῆς πολιτείας. « Ἡ ἰσότης, λέγει, ἀποδέχεται διοίκησιν μόνον, ἀλλ' οὐχὶ κυβέρνησιν. Θεμελιωθεῖσης τῆς ἰδιοκτησίας, ἐγένετο αὕτη ἀποδεκτὴ, καθὼς παρ' οὐδενὸς ἀφαιροῦται τὸ δίκαιον καὶ τὸ μέσον νὰ καταστῆ ἰδιοκτησίας, διότι ὑπῆρχον μὲν ἀφθονοὶ γαῖαι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ χρήμα. Ἀλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ καταλάβῃ μερίδα τινὰ τοῦ ἐδάφους, ἡ ἰδιοκτησία ἔπαυσεν οὕσα δίκαιον, καταστάσα προφανῆς ἀδικίαν, ἡ πηγὴ τῆς ἐντελοῦς στερήσεως καὶ τῆς ἀθλιότητος τοῦ πλήθους ». Ἀλλ' ὁ κοινωνισμὸς τοῦ Weitling, ὅπως καὶ τὰ μετὰ ταῦτα περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔργα τοῦ Maglo καὶ τοῦ Rodbertus-Jagelzow, ἰουδεμίαν ἔσχον ἐντύπωσιν εἰς τὸ δημόσιον, μὴ ἐξελεθόντα τῆς σφαίρας τῆς θεωρίας, περιορισθέντα δὲ μόνον ἐν κύκλοις εὐαρίθμων ἀναγνωστῶν καὶ λησμονηθέντα μετ' ὀλίγον.

Ἀλλ' ὁ σπουδαιότατος καὶ μετὰ μείζονος διαλεκτικῆς ἐξεγείρας τὰ κοινωνιστικὰ ἰδεώδη ἐν Γερμανίᾳ δι' ἰσχυρᾶς κριτικῆς εἶνε ὁ ἐγγελειανὸς

¹ Der Einzige und sein Eigentum.

Κάρολος Μάρξ. Τὸ βιβλίον αὐτοῦ, *das Capital*, εἶνε ἡ ὄπλοθήκη, ἀφ' ἧς ἤντηλησα τὰ κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἐπιχειρήματα αὐτῆς ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις ἐν Γερμανίᾳ. Τὸ κεφάλαιον, ὡς ὁ σπουδαιότατος τῶν παραγόντων τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας, ἐπέσυρε κατ' ἐξοχὴν τὴν προσοχὴν τοῦ Μάρξ, κατηγορηθὲν ὡς ἡ αἰτία πάσης συμφορᾶς καὶ ἀθλιότητος ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Τὸ κεφάλαιον, δεσπότης ἐν τῇ οικονομικῇ ἐργασίᾳ, ὑπῆρξεν ἔκπαλαι ὁ τύραννος τῆς ἀνθρωπότητος, ἀποστάζων αἷματος καὶ ἰλῦος, καὶ κωλύων τὸν ἐργάτην νὰ καταστῇ ἐλεύθερος. Ἐντεῦθεν ἡ κοινωνικὴ ἀνισότης καὶ ἀδικία. Ζητῶν τὴν ἱστορικὴν γένεσιν τοῦ κεφαλαίου, ἰσχυρίζεται ὅτι αὕτη σημαίνει τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἰδιοκτησίας ἀπὸ τῶν ἀμέστων παραγόντων, τουτέστι τὴν διάλυσιν τῆς ἐπὶ τῆς ἰδίας ἐργασίας βασιζομένης ἰδιωτικῆς κτήσεως. Αὕτη, ἀφ' ἑκκυτῆς ἀναπτύχθησα, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδίας καὶ ἀνεξαρτήτου τοῦ ἀτόμου ἐργασίας παραχθεῖσα, ὑποκτελίζεται ὑπὸ τοῦ κεφαλαίου, στηριζομένου ἐν τῇ ἐκμεταλλεύσει ξένης, κατὰ τύπους μόνον ἐλευθέρως ἐργασίας. Καθ' ὅσον τὸ κεφάλαιον περιορίζεται εἰς ὀλίγων χεῖρας, κατὰ τοσοῦτον αὐξοῦσι μὲν αὐτοῦ τὰ προνόμια, πληθύνεται δὲ ἡ ἀθλιότης, ἡ ἐκμετάλλευσις καὶ ἡ δουλεία τῆς μεγάλης τοῦ λαοῦ τάξεως. Ἐντεῦθεν προκηρύττει τὴν ὑπερτάτην στιγμὴν τοῦ τέλους τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ κεφαλαίου, τὴν ἀποκέντρωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν συγκέντρωσιν τῆς ἐργασίας, πρῶτιστον μέλημα ἐχούτης τῆς νεωτέρας κοινωνίας τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν δύο πολεμίων στοιχείων τῆς κοινωνικῆς καὶ οικονομικῆς τῶν λαῶν ἀναπτύξεως, τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας. Ἀλλ' ἀφοῦ τὸ κεφάλαιον ἀρνεῖται νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μετὰ τῆς ἐργασίας, αὕτη θρεῖται νὰ πράξῃ τοῦτο, ἔστω καὶ διὰ βιαίων μέσων, διὰ τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ ἐπανάστασις εἶνε ὁ τελευταῖος λόγος ἐν τῇ σκέψει τοῦ Μάρξ. Ἐπανάστασις κατὰ τοῦ κεφαλαίου, ὡς παρακωλύοντος τὴν ἐλευθέρην ἐξέλιξιν τῆς ἐργασίας· ἐπανάστασις κατὰ τῶν ὑφισταμένων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν θεσμῶν, ὡς μὴ ἐπιτρεπόντων τὴν ἐλευθέρην ὀργάνωσιν τῆς κοινωνίας, ἐξισουμένης τῆς ἐργασίας μετὰ τοῦ κεφαλαίου· ἐπανάστασις κατὰ τῆς μέσης τάξεως, ἧτις διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐπιβλήθησα ἐπὶ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καταχραθεῖσα τῆς δυνάμεώς της, δεσπάζει διὰ τοῦ κεφαλαίου ἐπὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως· ἐπανάστασις καὶ κατ' αὐτῶν τῶν κατωτέρων τάξεων τῶν μικροπόρων, βιομηχάνων, χειρωνακτῶν, διότι καὶ οὗτοι παρακωλύουσι τὴν ἐλευθέρην ἀνάπτυξιν καὶ τὸν θρίαμβον τῶν ἐργατῶν, οἵτινες μόνονι πράγματι ἐκπροσωποῦσι τὴν νεωτέραν κοινωνίαν· τοιοῦτον τὸ πρόγραμμα τοῦ Μάρξ, εἴτε ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα πρῶτος διετύπωσε τὴν κοινωνιστικὴν θεωρίαν, εἴτε ἐν Εὐρώπῃ, ἔνθα, κορυφαῖος τῶν παγκοσμίων συνωμοτῶν, ἔθηκε τὰς βάρσεις τῆς Διεθνούς, συγκεντρώσας τὰς διεσπασμένας δυνάμεις τῶν ἐχθρῶν τῆς κοινωνικῆς τάξεως.

Ἄλλ' ὁ Μεσσίας τοῦ Κοινωνισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ, ὁ δὸς εἰς αὐτὸν σάρκα καὶ ὑπόστασιν, ἐν βραχεὶ δὲ χρόνῳ ὀργανώσας εἰς ἰσχυρὰν καὶ ἐνεργὴν πολιτικὴν δύναμιν, εἶνε ὁ Φερδινάνδος Lassalle. Ὅπως ὁ Μάρξ, ἀνήκει καὶ οὗτος εἰς τὴν προνομιοῦχον ἐκείνην φυλὴν, ἣτις ἀείποτε πτύχισε νὰ ἐπιδείξῃ τσορῶτους ἐξόχους πνευματικούς ἥρωας καὶ μεταρρυθμιστὰς ἐν πᾶσι τοῦ ἀνθρώπινου ἐπιστητοῦ ταῖς ἐκδηλώσεσιν. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Lassalle οὐδεμίαν ἀπεκάλυψεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος νέαν ἰδέαν, ὡς ὁ Ἰησοῦς ἢ ὁ Σπινόζας, ἀλλὰ δι' ἐξόχου εὐγλωττίας, κατορθώσας τὰς θεωρίας τοῦ ἐν Γαλλίᾳ κοινωνισμοῦ νὰ ἐγγλιματίσῃ καὶ νὰ διαδώσῃ εἰς τὸ γερμανικὸν δημόσιον, ἐπήνεγκε μεγάλην κοινωνικὴν ἐπανάστασιν ἐν τῇ ὑπνωττούτῃ ἐστὶ συνειδήσει τῶν κατωτέρων τάξεων ἐν Γερμανίᾳ. Οὕτως ἐθεοποιεῖται σχεδὸν ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του, φρονούντων ὅτι εἶδον ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ τὴν μεταρρυθμίαν τῆς νεωτέρας κοινωνίας, ὅπως ἐν τῷ τοῦ Ἰησοῦ ἐγένετο ἡ ἀνακαίνισις τῆς ἀρχαίας.

Τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Lassalle ὑπῆρξε τὸ περὶ τοῦ Σκοτεινοῦ Ἑρακλείτου, σύγγραμμα, κατὰ τὴν ἐγγλεικὴν μέθοδον συντεταγμένον· δεικνύον δὲ τὰς εὐρείας ἀπόψεις καὶ τὸν ὑπέρτερον νοῦν τοῦ συγγραφέως. Ἐκ τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων τοῦ περὶ Φύσεως ἔργου τοῦ μεγάλου Ἑρεοῦ ζητεῖ ν' ἀνακαλύψῃ τὴν ἐνότητα αὐτοῦ διὰ διαλεκτικῆς, ἀναμιμνήσκουσης τὴν τολμηροτέραν πτῆσιν τοῦ πνεύματος τοῦ Ἑγγέλου. Ὁ Ἑγγελος εἶπεν, ὅτι οὐδὲν σωζόμενον τοῦ Ἑρακλείτου παρελείφθη ἐν τῷ φιλοσοφικῷ αὐτοῦ συστήματι, ὁ δὲ Lassalle, ἀναπτύσσων τοῦτο, ζητεῖ νὰ παραστήσῃ τὸν Ἑρακλείτον σύγχρονον καθ' ὀλοκληρίαν τὰ μυστικὰ σύμβολα τῆς σκέψεως αὐτοῦ εἶνε οἱ πολυθρύλλητοι ὀρισμοὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἑγγέλου, ἀμφοτέρων δημιουργούντων τὰν κόσμον διὰ τοῦ πνεύματος, διὰ τῶν ἀντιθέσεων τείνοντα πρὸς τὴν ἐνότητα.

Τὰ πάντα ρεῖ τοῦ Ἑρακλείτου, ἡ αἰωνία κίνησις καὶ μεταβολὴ τῶν ὄντων, τοιαύτη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βέσις τῆς ἱστορικῆς ἀπόψεως τῆς κοινωνίας. Οὐδὲν τὸ σταθερὸν, τὸ ἀναλλοίωτον ἐν τῷ καθ' ἐκάστην ἀλλοιουμένῳ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος· ἀπαντες οἱ μεγάλοι θεσμοὶ τῆς κοινωνίας εἶνε ἱστορικαί, οὐχὶ λογικαὶ κατηγορικά, δυνάμεναι ν' ἀλλοιωθῶσι κατὰ τὰς προεξαρχούσας ἐκάστοτε ἰδέας. Πᾶσα ἠθικὴ ἰδέα, ἀπορρέουσα ἀπὸ τῆς ἐπιτάτης ἡμῶν φύσεως καὶ οὐσίας, ὀφίσταται τὴν καθολικὴν ταύτην ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀλλοίωσιν. Οὕτως ἡ κριτικὴ αὕτη πάντως καθεστῶτος ἀποψις, ἀγροῦσα μοιραίως εἰς τὴν ἀμφιβολίαν, εἰς τὴν ἀρνήσιν, οὐδὲν ἀναγνωρίζουσα ὡς ἀπολύτως ὀφιστάμενον, αἰώνιον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἀνοίγει τὴν θύραν εἰς τὴν διηνεκῆ μεταβολὴν παντός κοινωνικοῦ θεσμοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

ὑπὸ τὰς τάσεις ταύτας θεαλλώδους πνεύματος, καταστροφὴν ὀνειροπολοῦντος, ἐν κρίσιμαῖς στιγμήσι τῆς γερμανικῆς ἱστορίας, ὁ Lassalle

κατήλθεν ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας εἰς τὴν πολιτικὴν πραγματικότητά· ὠπλισμένος μεθ' ὅλης τῆς ἐπιστήμης τοῦ καιροῦ του, ἐκτὸς ἄλλων ἐπικρίρων διατριβῶν δημοσιεύει τὸ σπουδαιότατον ἔσως τῶν ἔργων του, *System der erworbenen Rechte. Eine Versöhnung des positiven Rechts und der Rechtsphilosophie*. Μετὰ πολλῆς διαλεκτικῆς ζητεῖ νὰ συνδιαλλάξῃ τὸ φιλοσοφικὸν μετὰ τοῦ θετικοῦ δικαίου, καὶ νὰ λύσῃ τὰ δυσχερέστατα προβλήματα τῆς νομικῆς ἐπιστήμης ὑπὸ τὸ φῶς τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας· θέτων τὸ ἐρώτημα, κατὰ πόσον ὑφιστάμενα δίκαια δύνανται νὰ καταργηθῶσι διὰ τῆς νομοθεσίας, ἰσχυρίζεται, ὅτι ἕκαστον διὰ τῆς κυρώσεως τοῦ νόμου ὑφιστάμενον δίκαιον, ἐπὶ τοσοῦτον μόνον χρόνον δύναται νὰ διεκδικῆ κῦρος ὑπάρξεως, ἐφ' ὅσον αὐτὴ ἡ νομοθεσία ἀναγνωρίζει τοῦτο ὡς ἔχον λόγον ὑπάρξεως. Περαιτέρω δὲ βλίνων καὶ τολμηρότερος καθιστάμενος, ὑποστηρίζει, ὅτι ἐὰν τὸ δημόσιον πνεῦμα, ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ πορείᾳ, καταδικάζει τὴν ὑπαρξίν θεσμοῦ τινός, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γείνη περὶ ὀπισθενεργείας αὐτοῦ· οὕτω τίθησι τὸ ἐξῆς ἐρώτημα: εἰ ἀποτελεῖ τὴν ἐσωτάτην βᾶσιν τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἡμῶν ἀγώνων; ὁ ὄρισμός τοῦ ἐπικτήτου δικαίου ἠμφισβητήθη καὶ πάλιν ἐν τῇ νομικῇ, ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ τῇ οἰκονομικῇ ἐπιστήμῃ· ἡ ἔννοια τοῦ ἐπικτήτου δικαίου εἶνε ἡ ἀρχὴ πάσης περαιτέρω αὐτοῦ ἀναπτύξεως, ὅπου δὲ τὸ ἰδιωτικὸν τοῦ δικαίου στοιχεῖον φαίνεται τελῶς ἀποχωριζόμενον τοῦ πολιτικοῦ, εἶνε πολιτικώτερον αὐτοῦ, διότι ἐδῶ ἐπικρατεῖ τὸ κοινωνικὸν στοιχεῖον.¹

Ὁ νόμος εἶνε αἱ ἐκδηλώσεις τῆς περὶ δικαίου συνειδήσεως τοῦ λαοῦ, πᾶν δ' ἀπ' αὐτοῦ ἀπορρέον δίκαιον εἶνε ὠρισμένη τις ἀσφάλεια διὰ τοῦ ἐν αἰωνίᾳ κινήσει διατελοῦντος καθολικοῦ πνεύματος, οὕτως ὥστε ἐκείτη νέα, ἀπὸ τοῦ νόμου τούτου ἀπορρέουσα ἀσφάλεια, ἀμελλητεὶ ἀπτεται τοῦ ἀτόμου μετὰ τοῦ αὐτοῦ δικαίου, μεθ' οὗ κατενοήθη ὑπὸ τῶν προτέρων. Σταθερὸν ἄρα δύναται νὰ ᾔηνε διὰ τὸ ἄτομον πᾶν τὸ ἐννόμως ἀπαξ ἐκδηλωθὲν διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πράξεως καὶ βουλήσεως, πᾶν ὅ,τι ἐγένετο αὐτοῦ πρᾶγμα.

Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀναπτύσσει δι' ὅλου τοῦ πρώτου τόμου τοῦ συγγράμματός του· σπανίως φαίνεται ἐν τῇ εὐκρινεῖ ταύτῃ καὶ ἡρέμῳ διατυπώσει τῶν σκέψεών του τὸ ἐριστικὸν ἐκαίνο πνεῦμα, τὸ ὅποιον μέλλει μετ' ὀλίγον, ἀποσπῶν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὑψίστων κορυφῶν τῆς σκέψεως καὶ τῆς θεωρίας, νὰ ταράξῃ καὶ αὐτὸν καὶ τὴν συνείδησιν τῆς Γερμανίας· καθ' ἑνὸς μόνου ἐκχέει τὴν ἐπαναστατικὴν αὐτοῦ χολὴν—κατὰ τοῦ *Stahl*, κορυφαίου τῆς πολιτικῆς ἀντιδράσεως, δογματίζοντος ὅτι ἡ κοινωνία εἶνε τι ἱερὸν καὶ ἄθικτον, καθ' οὗ οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ ἀντεπεξέλθῃ· οὐδεὶς δύναται νὰ δικάσῃ τὸ παρελθόν, νὰ καταδικάσῃ, αὐτὸ, ἢ

¹ *System der erworbenen Rechte.*

νά ἐκμηδένιση. Καὶ ὁ Lassalle ἀποκρίνεται: ἀπειδὴ ἐκάστη ἱστορικὴ περίοδος εἶνε αὐτόνομος, οὐδεμίᾳ ἵσταται ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ἄλλης, οὐδ' ὑποχρεοῦται νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐξαιουθῆσθῃ ἐνεργῶν ὡς δίκαιον ὅ,τι ἀντιφάσκει πρὸς τὴν νομικὴν αὐτῆς συνείδησιν, ἢ φρονεῖ δίκαιον».

Ἄπεικαστάτης ἐκ συττήματος, ἐκ μελέτης, ἐκ τῆς ἱστορίας· ἰδοὺ ποία ὁμολογία ἐξέρχεται ἀπὸ τῶν σελίδων τοῦ βιβλίου, διαφαινομένη ἐν παντὶ συλλογισμῶ, ἐν πάσῃ ἐξελίξει τῆς ἰδέας, τῆς δεσποζούσης τοῦ ἀντικειμένου, περὶ οὗ πρῆγματεύεται. Ἄλλὰ τὸ ἐπεικαστατικὸν τοῦτο πνεῦμα δὲν θέλει μείνει ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῷ κόσμῳ τῆς θεωρίας. Οὕτω μόλις ἐδημοσιεύθη τὸ δῖταμον τοῦτο σύγγραμμ, καὶ ὁ συγγραφεὺς μετὰ παρκαδόξου ὀργῆς κατήλθεν εἰς τὸν κοινωνικὸν ἀγῶνα, εἰς ὃν εἰσέρχεται ἀπὸ τινος χρόνου ἡ Γερμανία, καὶ εἰς ὃν ἔμελλε νὰ δώσῃ τὴν μείζονα ὑπόστασιν καὶ ζωὴν διὰ τῆς ἀνεξάντλήτου αὐτοῦ ἐργασίας, γενόμενος οὐ μόνον ὁ θεωρητικὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ Μεσσίας καὶ ὁ ἡγέτης τῆς τετάρτης τάξεως, τῶν ἐργατῶν, τοῦ λαοῦ, ὅστις ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς ἀνυπαρξίας ἀνήρχετο ἤδη πλήρης ἀξιώσεων ἐπὶ τοῦ σταδίου τῆς ἱστορίας.

Μέχρι τοῦ 1848 ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία ἦτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἡ ἱστορία μιᾶς μόνον τάξεως· ἦσαν οἱ ἱερεῖς, οἱ εὐγενεῖς, μετὰ δὲ τὴν ἐπεικαστάσιν τοῦ 1793 ἡ τρίτη τάξις, οἱ ἐκπροσωποῦντες αὐτὴν παράγοντες· ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ ἐπεικαστάσις, ἧς τὰ προανακρούσματα ἠκούσθησαν τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1848, ἀπαίτεῖ νέον στοιχεῖον, εὐρύτερον, καθολικώτερον: εἶνε ἡ τετάρτη τάξις, ἐπαναλαμβάνουσα ἤδη μετὰ τοῦ Φερδινάνδου Lassalle τὸ πολυθρύλλητον *L'état c'est moi* τοῦ Λουδοβίκου δεκάτου τετάρτου. Ἡ τετάρτη αὕτη τάξις, ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς ὁποίας οὐδεὶς βλαστὸς ὑπολαχθένει νέας προνομίας, εἶνε τούτου ἕνεκα κατετόσημος τῷ ὅλῳ ἀνθρωπίνῳ γένει· κατὰ συνέπειαν τὸ ζήτημα αὐτῆς εἶνε ζήτημα τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, ἡ ἐλευθερία αὐτῆς ἡ ἐλευθερία τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, ἡ κυριαρχία αὐτῆς κυριαρχία ἀπάντων. Ἡ τετάρτη τάξις οὐ μόνον πρῆσθεύει ἑτέραν πολιτικὴν ἀρχὴν, διάφορον τῆς ἀρχῆς τῆς τρίτης τάξεως, τουτέστι τὴν ἀμεσον καθολικὴν ψηφοφορίαν, ἀλλὰ καὶ συλλαμβάνει πᾶν διαφόρως τὸν ἠθικὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας. Κατὰ τὴν ἠθικὴν ἰδέαν τῆς τρίτης τάξεως, τὸ ἄτομον ὀρεῖται ἀποκλειστικῶς τὰς δυνάμεις αὐτοῦ τῇ κοινωνίᾳ· καὶ ἂν μὲν ἅπαντες εἴμεθα ἐξίσου ἰσχυροὶ, ἐξίσου ἱκανοὶ, ἐξίσου ἀνεπτυγμένοι καὶ πλούσιοι, τότε ἡ ἰδέα αὕτη ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἠθικὴ καὶ ἐπαρκής, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἴμεθα τοιοῦτοι, οὔτε δυνάμεθα νὰ ἤμεθα, ἡ σκέψις αὕτη δὲν εἶνε ἐπαρκής, κατ' ἀνάγκην δ' ἄγει, ἐν ταῖς συνεπείαις αὐτῆς, πρὸς βαθεῖαν ἀνηθικότητά· καὶ ἐκ τούτου προέρχεται, ὅτι ὁ ἰσχυρότατος, ὁ ἰκανώτατος καὶ ὁ πλουσιώτατος ἐκμεταλλεύονται τὸν ἀσθενέστερον, Τούναντίον, ἡ ἠθικὴ ἰδέα τῆς ἐργατικῆς τάξεως εἶνε οὐχὶ ἡ ἀκώλυτος

καὶ ἐλευθέρω ἐξέσκητις τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων διὰ τοῦ ἀτόμου, ἀλλ' ἢ διὰ τῆς κοινότητος ἠθικῆ αὐτῶν ὀργάνωσις: τουτέστιν ἡ κοινότης καὶ ἀμοιβαιότης αὐτῶν ἐν τῇ ἀναπτύξει. Σκοπὸς τῆς πολιτείας λοιπὸν δὲν εἶνε ἡ ἐξατράλισις τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ ἀτόμου, κατὰ φρονεῖ ἡ τρίτη τάξις, ἀλλ' ἢ διὰ τῆς κοινωνικῆς ἐνώσεως, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς πολιτείας ἐπιτυχία τοιαύτης βαθμίδος ὑπάρξεως, ἣν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχη τοῦτο ὡς ἄτομον μόνον. Οὕτως ἡ ἰδέα τῆς τετάρτης τάξεως, τοῦ λαοῦ, ἡ ἀρχὴ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας καὶ τῆς δι' αὐτῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαμβάνει διὰ τοῦ Lassalle σάρκα καὶ ὑπόστασιν ἐν Γερμανίᾳ, ἕνεκα δὲ τῶν καιρικῶν περιστάσεων ὑποδοθηθεῖσα καὶ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ἀρχικαγκελαρίου, ἀναγορεύει ὡς πολιτικὸν δόγμα, ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς οἰκονομικῆς μόνον τῶν ἐργατῶν καὶ διὰ τῶν προπεζῶν τοῦ λαοῦ, στηριζομένων ἐπὶ τῆς αὐτοβουλίας τῶν ἐργατικῶν τάξεων, διὰ τῆς φειδοῦς καὶ τῆς ἐργατικῆς· πρέπει νὰ προσέλθῃ ἐπίκουρος αὐτῶν ἡ πολιτεία, ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ κατορθωθῆ μόνον διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, δυνάμει τῆς ὁποίας ὁ ἐργάτης, λαμβάνων μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν, θέλει φροντίσει περὶ τῶν συμφερόντων τῆς ἰδίας τάξεως.

Τοιοῦτον τὸ πρόγραμμα καὶ αἱ τάσεις τῆς συγχρόνου κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς κινήσεως, οὐ μόνον ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ, κινήσεως ἥτις, ἂν ἐγκρίρω δὲν εἰσχυροθῆ καὶ δὲν μελετηθῆ ἀπαθῶς καὶ ἄνευ συμφέροντος, θέλει κατκλήξῃ εἰς κοινωνικὴν κρίσιν καὶ καταστροφὴν, ἥς τὸ πρῶτον προσιώνισμα ἐξεδηλώθη ἤδη πρὸ δεκαετίας ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Δήμου τῶν Πρωσίων, κατὰδείξεντος εἰς οἶον δύναται νὰ κατέλθῃ σημεῖον κοινωνικῆς τάξεως, ἐκλιπόντος παντὸς αἰσθήματος καὶ μόνον ὑπὸ φυσικῶν δεσποζομένη ἐνστάκτων. Δεινὸς εἶνε ὁ τελούμενος ἀγὼν ἐν τῇ συγχρόνῃ κοινωνίᾳ· δύο πολέμοι παρίστανται ἀντιμέτωποι ἐν τῇ ζοφερᾷ ταύτῃ ἐποποιίᾳ: ἕνθεν τὸ κεφάλαιον, ἐκπροσωπούμενον ὑπὸ τῶν καλουμένων κυβερνωσῶν τάξεων τῆς κοινωνίας, ἕνθεν δὲ ἡ ἐργασία, ἄλλοτε ἡ μοῖρα τοῦ πλείου καὶ τοῦ πρᾶγερκμμένου, καὶ σήμερον ἡ ἱστορικὴ καὶ κοινωνικὴ δύναμις τῆς νέας ἀνθρωπότητος· ἀμφοτέρων τούτων τῶν παραγόντων τοῦ πολιτισμοῦ ἡ συμριλίωσις οὐδὲ πόρρω ἐπιφαίνεται, ὥσει εἶνε πεπρωμένον ἡ ἀνθρωπότης, κατὰ τὴν ζοφερὰν τοῦ Δεμκίτρου ὄπτασίαν, οὐχὶ ἐν γαλήνῃ νὰ λύη τὰ ἐνδικέροντα αὐτὴν προβλήματα, ἀλλ' ὑπὸ τὸν κράτον τοῦ πυροβόλου, πᾶσα δὲ ἀποκάλυψις τῆς ἰδέας νὰ λαμβάνῃ τὸ ἐκπίσμα αὐτῆς ἐν τῇ γενεσιουργῷ πάλῃ τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐρημώσεως. Ζοφερὰ στοιχεῖα ἀνκτροπῆς, εὐοίωνα σημεῖα ἀνακκινίως καὶ δημιουργίας, ἰδοὺ τί διακρίνεται ἐν μέσῳ τῆς παραστίας ταύτης· πάλῃ, ἐν ἣ πρωταγωνιστοῦσι πάντα τὰ τέρατα καὶ πάντες οἱ δρά-

Arbeiterprogramm.

κοντες της Ἀποκαλύψεως. Τὸ παρελθόν, ἐκπνέον, ἀποσυρόμενον εἰς τὰ ὀπίσω, ρίπτει τὰ πέρθια αὐτοῦ βέλη, ὁ νέος κόσμος, ἀνκτέλων, παρίσταται ὑπὸ τὴν δυσεῖδη ἐκείνην μορφήν τῆς νύμφης τοῦ Ἀριόστου, ἥτις πρὶν ἢ ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτῆς μορφῇ ἀποκαλυφθῆ, εἰδεχθεστᾶτη ἐπεφαίνετο εἰς τοὺς ἐραστὰς αὐτῆς καὶ τοὺς φίλους.

Τοιαύτη ἡ εἰκὼν τῆς συγχρόνου κοινωνίας, τελέως ἀποτυπούμενη ἐν ταῖς συγχρόνοις πολιτικαῖς θεωρίαις· εἶνε ἡ ἀγωνία τοῦ νεωτέρου πνεύματος ἐν τῇ ἀκατακλύτῳ πάλῃ τῶν διαμκχομένων ἰδεῶν καὶ συστημάτων. Οὐδέποτε ἴσως ἄλλοις αἰῶν ἀνεκίνησε τοσαῦτα ζητήματα, διετύπωσε τοσαῦτα ἰδεώδη, ὅσον ὁ σύγχρονος αἰὼν. Ἡ μεγάλη ἀρχὴ τῆς τελείας χειρφετήσεως τοῦ πνεύματος προκηρύσσεται καθ' ἐκάστην, καθισταμένη ἰδέα καὶ συνείδησις τῆς σκεπτομένης ἀνθρωπότητος· δι' αὐτῆς, κτταστρεφόμενου τοῦ ἐγωϊστικοῦ ἀτομισμού, τοῦ διέποντος τὸ παρελθόν τῆς ἱστορίας, ἐκλείπει ἡ διάκρισις τῆς τάξεως, τῆς φυλῆς, τοῦ ἔθνους, καὶ προκηρύσσεται ἡ ἰδέα τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν ἣ ἀνεῦ φόβου ἀπωλείας τῆς ἀτομικῆς ἰδιοφυίας, ἀδελφοῦται τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐν τῇ γενναίᾳ ἰδέα τῆς καθολικῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς προόδου, τοῦ ὑπερτάτου τούτου νόμου τῆς νέας κοινωνίας τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Ὁ νόμος οὗτος διέπει ἐξίτου τὸν τε φυτικὸν καὶ τὸν ἠθικὸν κόσμον· ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμὲν· ἐν αὐτῷ ἐγκεῖται τὸ μυστήριον τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἱστορίας· ἀλλ' ὁ νόμος οὗτος διέπεται ὑπὸ λογικῶν κανόνων, οἵτινες οὔτε ὑπερπηδῶνται, οὔτε ἀποινεῖ παραβκίνονται. Πᾶσα διὰ τῆς βίας, πρὸ τῆς πεπρωμένης ἱστορικῆς στιγμῆς, ἐκβίασις αὐτοῦ δύναται νὰ σταματήτῃ μᾶλλον τὴν κίνησιν τῆς ἀποκκλυπτομένης ἰδέας, ἢ νὰ ἐπενέγκῃ τὴν διὰ τῆς βίας ἐξέλιξιν αὐτῆς καὶ ἀποκάλυψιν. Ἐντεῦθεν τὸ ναυάγιον καὶ ἡ ἀποτυχία πολλῶν ἐπαναστάσεων, διότι δὲν ἐπέστη εἰς τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα, διότι ἡ ἀνακινουμένη ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ εὐαρίθμων ἀτόμων ἰδέα δὲν κττέστη εἰς συνείδησις καὶ κτῆσις τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ λυκόφως προγγέλλει τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ δὲν εἶνε αὐτὸ τὸ φῶς, ὑπὸ τὴν λάμψιν τοῦ ὁποίου ἀρχεται ὁ ἐργάτης τοῦ ἔργου του.

Ἡ ἐπκνήστκσις εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἱστορικῆς ζωῆς καὶ ἐργασίας, πρόδος ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν, ἀνταποκρῖνομένη πρὸς τὰς γεωλογικὰς ἐξελίξεις, ἀναπόφευκτον σύμπτωμα τῶν ἀλλοιώσεων, τῶν προερχομένων ὑπὸ τῶν παλαιόντων ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ αἰσθημάτων.

Ἡ ἐπκνήστκσις δὲν καταβάλλεται, εἶνε νόμος τῆς ἀνθρωπίνης προόδου·

«das Neue dringt herein mit Macht, das Alte,
das Würd'ge scheidet, andre Zeiten Kommen,
es lebt ein anders den Kendes Geschlecht.»¹

¹ Μετὰ δυνάμει εἰσβάλλει ὁ νέος κόσμος, ἐνῶ ὁ ἀρχαῖος, ὁ σεβᾶσμιος ἀποχωρεῖ· ἕτεροι ἔρχονται χρόνοι, ἄλλως δὲ σκεπτόμενον ζῆ γένος. (Schiller's Wilhelm Tell.)

Ἄλλὰ τίνι τρόπῳ δύναται νὰ προληφθῇ, νὰ μετριασθῇ ἡ βία τῆς ἐπικρατείας, ἡ ἐκέστωτε ἐπικτειλοῦσα τὴν εἰρηνικὴν καὶ ἡρεμον κίνησιν τῶν λαῶν ἐν τῇ δράσει τῆς ἱστορίας. Μόνον ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ ἠθικῇ ἀνατροφῇ, ἐν τῇ κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ διοργανώσει τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῶν ἐγκαίρων καὶ λελογισμένων μεταρρυθμίσεων, ἐν τῷ συγκερασμῷ καὶ τῇ διαλλαγῇ τοῦ παρελθόντος μετὰ τοῦ ἐνεστῶτος καὶ τοῦ μέλλοντος, μόνον οὕτως αἴρεται πᾶσα ἀφορμὴ ἀντιστάσεως καὶ βιαίας πάλης, ἐγκαινιζομένου τοῦ λόγου προνομίου καὶ παράγοντος καὶ δικαιτητοῦ ἐν τῇ ἠθικῇ εἰς τῆς κοινωνίας καὶ ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἱστορίας.

Ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη, ἡ βασιλικὴ αὕτη κατὰ Πλάτωνα, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατ' Ἀριστοτέλη, εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν προωρισμένη νὰ ἐπιλύσῃ ἀμερολήπτως πάντα τὰ προβλήματα, τὰ ἀπασχολοῦντα τὴν κοινωνίαν. Ἐν τῇ ἠθικῇ ἰδέᾳ τῆς πολιτείας ἀναπτύσσονται καὶ ἀποκαλύπτονται αἱ ποικίλαι δυνάμεις τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς κοινωνίας. Ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη, ἐπιλύουσα τὰ ζητήματα τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου, δύναται ἅμα καὶ ὑπὸ νέας βᾶτεις νὰ διοργανώτῃ τὴν κοινωνίαν ὅπως ἡ πολιτεία, ἐχειροκρετήθη καὶ αὕτη ἀπὸ τῶν ἐπιδράσεων, ὑρ' αἷς διετέλει κατὰ τὸ παρελθόν, κηδεμονευομένη. Ὁ νέος κόσμος, ὁ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπικρατείας, ἥς τοὺς κλονισμοὺς ὑριστάμεθα μέχρι τῆς σήμερον, δὲν θὰ διοργανωθῇ, ἢ κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς νέας ἰδέας, κατὰ τὰ δόγματα τοῦ νέου δικαίου, οἷα διετυπώθησαν μετὰ μικρὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐργασίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τὸ δίκαιον τοῦτο, τὸ ἀκλυρθὲν τῇ ἀνθρωπότητι διὰ τῶν καταγίδων τῆς ἐπικρατείας εἶνε ἐκεῖνο, εἰς ὃ οφείλομεν τὰς πρωτίστας τῶν κατακτήσεων τῆς νεωτέρας ἱστορίας, ὧν πράγματι δυνάμεθα ν' ἀπολαύσωμεν ὑπὸ τὸν ὄρον τῶν διδαγμάτων, ἃ ἐπαγγέλλεται νουνεχῆς καὶ νήφουσα πολιτικὴ ἐπιστήμη, οἷα ἀπετελέσθη μετὰ τὴν ἐργασίαν τοσοῦτων μεγάλων πνευμάτων, τοσοῦτων ἱστορικῶν γενεῶν, διδάσκουσα εἰς τοὺς λαοὺς τὰ δίκαια αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑποδεικνύουσα τὰ καθήκοντα, τιθεμένη ἀτρακτείας τὰς νέας βᾶτεις τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος, πραγματοποιῶσα τὰς μεταρρυθμίσεις τῶν κακῶς ἐχόντων, διευθύνουσα τὴν ἐργασίαν τῆς κοινωνίας πρὸς τὸν σκοπὸν, τὴν βελτίωσιν καὶ τελειότητα τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ εἴδους, καταργοῦσα τὰς διακρίσεις τῶν τάξεων, τῶν φυλῶν, τῶν λαῶν καὶ ἀντὶ πάσης ἐθνικῆς διακρίσεως ἀναγράφουσα ἐπὶ τοῦ πανθῆος τῆς ἱστορίας — **ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΣ.**

Ἡ πραγματοποιημένη ταύτη ἱστορία τῶν πολιτικῶν θεωριῶν διετυπώθη κατὰ τὴν παρελθόν τῆς πολιτείας, οἷον πρέστη ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἱστορίας ἀφ' ἧς ἀναπτύξεως. Ποῖον τὸ ἐνεστῶς αὐτῆς, ποῖον τὸ προσεχὲς μέλλον; Ἔσται τὸ ἀντικείμενον τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ συγγραμματος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ